

***ANACANTHOTERMES TURKESTANICUS* TERMITINING QASHQADARYO VILOYATIDA TARQALISHI**

Ruziboyeva M.R., Qarshi davlat universiteti magistranti
Raxmatullayev A.Y., Qarshi davlat universiteti

Kalit soʻz: termit, termit avlodlari.

Kirish. Dunyo miqyosida termitlar tomonidan turarjoylar, tarixiy inshootlar, maʼmuriy binolar, sanoat qurilishlari, elektr kuchlanish stansiyalari, temir yoʻl yogʻoch shpallari, telegraf simyogʻoch ustunlari va boshqa yogʻoch konstruksiyalarni jiddiy shikastlashini mutaxassislar qayd etishmoqda [4].

Ilmiy manba maʼlumotlarga koʻra, hozirgi kunda dunyo boʻyicha termitlarning 3000 ga yaqin turi olimlar tomonidan qayd qilingan boʻlib, Oʻzbekistonda ularning *Anacanthotermes* avlodiga mansub 2 turi *Anacanthotermes ahngerianus* va *Anacanthotermes turkestanicus* qayd etilgan [5]. Jumladan, Respublikamizning shimoliy hududlarida (Qoraqalpogʻiston respublikasi va Xorazm viloyatida) *Anacanthotermes ahngerianus* turi uchratilsa, qolgan barcha viloyatlarda *Anacanthotermes turkestanicus* individ vakillari tarqalganligi aniqlangan [2].

Mazkur ishning maqsadi, Qashqadaryo viloyatining turli ekosistemali hududlarida termitlar tarqalishini aniqlash va tahlil qilish.

Tadqiqot materiali va metodikasi. Termitlarning *Anacanthotermes* avlodiga mansub tur vakillarining tarkibi G.S Mirzaeva va boshqalarning molekulyar genetik tahlili asosida aniqlandi [3]. Ularning monitoringi va bioekologik xususiyatlari D.P.Jujikov metodlari boʻyicha amalga oshirildi [1]. Qashqadaryo viloyatida termitlar monitoringi yuzasidan ilmiy izlanishlar 14 tumandagi zararlangan aholi xonodnlari va davlat mussasalarida olib borildi. Har bir tumandan 5 ta qishloq va 5 ta davlat mussasalarining termitlar tomonidan zararlanishi oʻrganildi.

Natija. Olib borilgan monitoring natijalariga koʻra, Qashqadaryo viloyatida 320 aholi xonodnlarning bino va inshootlari, shuningdek 8 ta davlat mussasalarining termitlar tomonidan zararlanganligi aniqlandi. Jumladan, xonodnlar miqyosida 11,87% - Mirishkor, 10,62% - Kasbi, 10,31% - Gʻuzor, 9,68 - Koʻkdala, 8,75% - Koson, 8,43% - Qarshi, 7,81% - Nishon, Chiroqchi, Qamashi, 6,87% - Muborak, 4,68% - Dehqonobod, 2,18% - Yakkabogʻ, 1,56% Shahrisabz va Kitob tumanlariga toʻgʻri keldi. Davlat mussasalarida tarqalishi boʻyicha 37,5% - Qarshi, 25% - Muborak, 1,25% - dan Kasbi, Mirishkor, Gʻuzor tumanlariga taqsimlandi. Viloyatning boshqa tuman muassalarida termitlar zarari qayd etilmadi.

Xulosa. Termitlarning Mirishkor, Kasbi, Gʻuzor, Koʻkdala, Qarshi, Koson, Nishon, Koson, Chiroqchi, Muborak hamda Qamashi tuman hududlarida keng tarqalishiga sabab, Turkiston termiti – *Anacanthotermes turkestanicus* tabiiy sharoitda choʻllardagi kam shoʻrlangan tuproqli, shuvoq-efemer va shuvoq-shoʻrxok oʻsimliklari oʻsadigan tekisliklarda tarqalgan boʻlib, inson tomonidan qoʻriq yerlarning oʻzlashtirilishi, yangi shahar, qishloq hamda boshqa inshootlarning barpo etilishi, ular uchun yashash makoniga aylangan. Yakkabogʻ, Shahrisabz, Kitob, va Dehqonobod tumanlari hududida er osti suvlarining yuqori qatlamlarda boʻlishi, termitlarning tarqalishiga salbiy taʼsir koʻrsatadi. Yuqorida qayd etilgan har bir aholi xonadon binolari va muassalarning termitlar tomonidan keltirilgan zarari hisoblab chiqilsa, bu albatta juda katta iqtisodiy talofat koʻrsatgichga ega boʻladi. Har yili bahor mavsumida (mart-aprel) termitlar uyasidan minglab erkak va urgʻochi qanotli individ vakillari uchib chiqib, juftlashish orqali yangi oila shakllanadi. Shu bois, ularni tarqalishini oldini olish va cheklash chora-tadbirlarini ishlab chiqish bugungi kunning dolzarb muammosiga aylanmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Жужиков Д.П. Термиты СССР. Москва: Изд-во МГУ, 1979. 225 с.
2. Мадяров Ш.М., Хамраев А.Ш., Рахматуллаев А.Ю. и др. Разработка приманочной матрицы для Туркестанского термита из местных материалов // В мат. Международ. семинара: Термиты Центральной Азии. Хива, 2005. С. 125-132.